

Бевзенко Л. Д.

СОЦІАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ СКЛАДНОСТІ

Про складність, складні системи, складнісно-системне мислення [1] ми зараз чуємо все частіше і вже не лише в рамках філософських розвідок. Парадигма складності починає впевнену експансію на різні дисциплінарні майданчики, спонукаючи до продукування нових концептуальних пропозицій, зокрема, і в рамках соціологічних пошуків. Але, говорячи, «складний світ», «складні соціальні системи», що ми, власне, маємо на увазі? І тут однозначності у відповідях очікувати важко. Найчастіше за цим стоїть інтуїція багатомірності, множинності зв'язків і т.і. Простіше кажучи, складність неявно переводиться в кількісний вимір. Але дедалі стає ясно, що це не зовсім так, і між простим і складним має бути принципова і очевидна різниця [2].

Що таке складність просто і однозначно дає зрозуміти в своїх роботах І. Добронравова, стверджуючи, що СКЛАДНІСТЬ – це НЕСКЛАДЕНІСТЬ [3]. І тут межа між простим і складним рельєфно проступає в тих метафорах, які супроводжують просте і складене. В першому випадку це все, до чого ми звикли з дитинства, будучи зануреними в наші культурні контексти, де складання, складеність є однією з основних парадигмальних налаштувань нашого мислення – це кубики і пірамідки, які складає мала дитина, це слова з букв, що їх складає першокласник. І це спроби знайти першоелемент, з якого складене все в світі, на чому стояла довго наука і філософія. В той час, як складність (нескладеність) в своєму метафоричному представленні – це швидше фрактали, голограми, в яких має місце синергійність, резонансність, самоподібність. Тут можна згадати ще китайські кульки, що містяться одна всередині іншої. Суть в тому, що справді складне не допускає спрощення, розбирання на складові. Названі метафори – це ті образи-сенси, завдяки яким ми можемо ввести в наш арсенал мислення парадигму складності.

Ми довгий час з великими методологічними сподіваннями говорили про системність, системне мислення. І ці сподівання не були марними, тому що апеляція до системності була кроком до опанування цілісності, розуміння пов'язаності світу. Але вже з самого початку системність – це все ж таки була складеність. Системники рано або пізно доходили думки про підсистеми, на які й розпадалася в результаті початково задекларована системна єдність. І хоча говорилося про складні системи, складність ще, як це не парадоксально звучить, була простою. Складеною. Думаю, для того, щоб відобразити в словах цей перехід, від систем складених, до систем реально складних, ми маємо говорити не про *складні системи*, а про *системи-складності* [4]. Проста перестановка, але інші акценти. Замість світу систем, які можуть бути розкладені на підсистеми, ми переходимо у світ складностей, які не втрачають властивості системної єдності, але вже принципово нерозкладні на складові. Але ці складності можуть бути вкладеними складностями – і, знімаючи одну, ми, як у послідовності цибулинних оболонок, знаходимо нову, не менш складну оболонку.

Через призму фрактальних самоподібностей запропонував дивитися на світ Бенуа Мандельброт [5]. А про суть такого погляду написав добре Ю. Данилов: «З появою фракталів з усією очевидністю стала зрозумілою обмеженість зображення природи за допомогою гладких кривих, поверхонь і гіперповерхонь. Навколишній світ є набагато різноманітнішим, і в ньому виявляється чимало об'єктів, що допускають фрактальний опис, і не вкладаються в тверді рамки евклідових ліній і поверхонь» [6]. Більше того – є підозра, що в такі описи не вкладається практично нічого. Побачити всесвіт як велику, розкішно деталізовану голограму запропонували фізик Девід Бом (учень і послідовник Ейнштейна) і нейрофізіолог Карл Прибрам. І в цьому союзі фізика і нейробіолога є глибокий символізм, що відображає те перехрестя, на якому опинилася сучасна наука, той її перехід в простір власної складності – не в плані предмету, а в плані власне устрою самого наукового простору. Фізика і нейронаука ретельно розводилися в тій парадигмі науковості,

яку ми називаємо класичною, яка була СКЛАДЕНОЮ з окремих дисциплін. Нова наука (постнекласична), що спирається на парадигму складності, сама є нескладеною. В ній все міждисциплінарно, кросдисциплінарно, трансдисциплінарно.

Як же ще можна визначити складність, якщо рухатися далі від наведеного короткого визначення в пошуках відповідних методологічних орієнтирів? Напевне, знову таки коротко, – це відхід від тієї обмеженості, тих методологічних прийомів, що базувалися на дихотомічних сітках, які, власне, і задавали початкову основу для розкладання на полярні сутності. А такі поділи, як добро та зло, війна та мир, старість та молодість, правда та неправда – основа дихотомічної розмітки соціального світу.

Одним з найбільш затребуваним в сучасній соціології понять є поняття «практик». З моєї точки зору, складність соціального світу найбільш переконливо проступає саме тоді, коли ми дивимося на неї через призму практик повсякденності. Цікаво, що В.Волков і О.Хархордін в своїй відомій роботі «Теорія практик» відмічають: «На Всесвітньому соціологічному конгресі 2006 року дебати дослідницького комітету із соціальної теорії виокремили дві основні нові теми: по-перше, як розвивався системний підхід після Лумана, і що нового привнесла теорія складності (complexity theory); по-друге, що відбулося з дюркгеймівською традицією після смерті Бурдьє» [7, с. 224]. Але, що прикметно, тут ці напрями – теорія складності і теорія практик, згадуються окремо і немає вказівки на те, що вони стають найбільш цікавими саме в поєднанні. З нашої ж точки зору, все саме так – зрозуміти суть соціальної складності можна лише «потримавши її в руках» в процесі практик повсякденності. Як же це відбувається?

Звичайно, не можна сказати, що на рівні філософських концепцій ми почули про складність світу лише зараз. Але всі ці міркування давно і впевнено існували в високих матеріях філософських пошуків, а от життя, повсякденність йшли своєю дорогою. Орієнтуватися в повсякденності можна було за бінарною логікою. Прогрес успішно рухав світ по рейках дихотомій, даючи індустріальне зростання, підвищення добробуту. А коли, нарешті, зникла в світі остання Імперія Зла і в протистоянні Добра і Зла можна було впевнено констатувати перемогу Добра, Ф.Фукуяма пообіцяв нам «Кінець історії» [8]. Це той час, коли, нарешті, ц людства тільки й турботи буде, що доробляти маленькі недоробки, працювати з окремими кейсами. І чекати такої близької тисячолітньої ери Благоденства. Все просто і цьому дуже хотілося вірити.

Усе змінилося зовсім недавно. Коли складність світу захопила не тільки високі роздуми, а й повсякденні практики. І відкрила небачені можливості. І при цьому виявилася часом грубою та безцеремонною. Дихотомії почали розриватися, світ поплав під нашими ногами і в наших уявленнях та очікуваннях. І ми вже не можемо зрозуміти, у нас мир чи війна, де добро, а де зло, де правда, а де неправда, де багатство, а де бідність, де живе, а де мертво, де природа, а де технологія. Той, хто несе війну, при цьому везе гуманітарну допомогу. Той, хто заходить до храму, йде не молитися, а вбивати. Сім'я, чоловік і жінка – те, що було на самому початку, те, що могло здаватися останнім bastionом – теж попливло. Ми вже не можемо бути впевненими, говорячи – чоловік перед нами, чи жінка.

Плинна сучасність – так назвав це З. Бауман в 2000-му році [9]. Він про це писав скрізь – емоційно й аргументовано: «Ми вступили на територію, яка ніколи раніше не була населена людьми, яку культура в минулому вважала непридатною для життя. І нам ще доведеться побачити, що означає тут опинитися, і якими будуть довгострокові наслідки всього цього» [10, с.316]. І той же Фукуяма, що дав прекрасну надію своєю обіцяркою кінця історії, пише спочатку «Великий розрив» [11], а після останніх виборів президента США говорить те, що взагалі виглядає абсолютно протилежним колишнім сподіванням: «Ризик сповзання в світ, де змагаються між собою однаково небезпечні націоналістичні режими, є великим, і якщо це трапиться, це буде перехрестя Історії такої ж значимості, як падіння Берлінської стіни в 1989 р.» [12].

Світ на Перехресті. Він нестійкий, плинний, нестабільний, мінливий. І найголовніше – він непередбачуваний і варіативний. І це вже не просто оригінальні теорії, а по-

вськденні практики, з якими люди зіштовхнулися всією своєю емоційністю й тілесністю, свідомістю і несвідомим. Відсутність проекту майбутнього – найпотужніший генератор депресій, розчарувань і фрустрацій. Як у цьому світі людині жити?

І тут дією може стати ще одна метафора, пов'язана з зазначенню Бауманом плинністю. Метафора серфінгіста, що має опанувати технологію утримання на хвилі, яка не стоїть на одному місці, а постійно рухається під дощечкою, на якій він стоїть. Яка тут технологія є дією? Відмова від довготривалих проектів, чутливість до кожного нового моменту, кожного поруху хвилі. А це можливе лише за умови досягнення єдності з цією хвилею. Знову таки, відмова від поділу – Я і Хвиля. Для суспільства і Людини у складному суспільстві з цього випливають дуже суттєві висновки – вже навіть вислів «людина в світі» є, по суті, хибним. Це має розглядатися як єдина система, нелінійна, складна, здатна до самоактивності та самоорганізації. І далеко не все тут підкорюється волі і бажанням людини. Довготривалі проекти можуть виглядати надто самовпевненими. Спиратися лише на інтелект і раціональність – теж не виглядає адекватним в рамках такої системи. А от екологізм в розумінні – резонансність, синергізм, синхронність, як певні соціальні технології, мають перспективу. Парадигма складності, принаймні, створює для цього міцну парадигмальну платформу.

Список літератури:

1. Майнцер К. Сложносистемное мышление: Материя, разум, человечество. Новый синтез / Клаус Майнцер. Пер. с англ. Под ред. и с предисл. Г. Г. Малинецкого. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 464 с. (Синергетика: от прошлого к будущему).
2. Инновационная сложность. Парадигма сложности в перспективе философской стратегии Жюлья Делёза. Материалы «круглого стола» // Философия науки и техники. 2016. Т. 21. – № 2. – С. 149–181.
3. Добронравова И. Сложность как процесс // Ирина Добронравова // Практична філософія науки : збірка наук. праць. – Суми: Університетська книга, 2017. – С.155–166.
4. Бевзенко Л. Передмова до монографії «Людина у складному світі» / Любов Бевзенко. Наук. ред. Н.В. Кочубей, М.О. Нестерова. – Суми: Університетська книга, 2017. – С. 7–16.
5. Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы. The Fractal Geometry of Nature / Бенуа Б. Мандельброт. – М.: Институт компьютерных исследований, 2002. – 656 с.
6. Данилов Ю. Фрактальность. – Режим доступу: <http://spkurdyumov.ru/introduction/fraktalnost/>
7. Волков В.В Теория практик / Вадим Волков, Олег Хархордин. – СПб.: Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008.
8. Фукуяма Ф. Конец истории? // Френсис Фукуяма. Философия истории. Антология. – М., 1995. – С. 290–291.
9. Бауман З. Текучая современность / Зигмунт Бауман. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 240 с.
10. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с.
11. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Фрэнсис Фукуяма; пер. с англ. под общ. ред. А. В. Александровой. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 474 с.
12. Ф. Фукуяма. США против всего мира? Трамповская Америка и новый мировой порядок. – Режим доступу: <https://aftershock.news/?q=node/455622>